

διανοίας ἐξηγητῆς βελτίων ἂν αὐτοῦ εἴη ἐκείνου. ἐκεῖ τοίνυν· »οἴητέον, φησίν, τὰ τε φυτὰ τῶν ζώων ἕνεκα εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα ζῶα τῶν ἀνθρώπων χάριν, τὰ μὲν ἡμερᾶ καὶ διὰ τὴν χρῆσιν καὶ διὰ τὴν τροφήν, τῶν δ' ἀγρίων, εἰ μὴ πάντα, ἀλλὰ τὰ γε πλεῖστα τῆς τροφῆς καὶ ἄλλης βοήθειας ἕνεκεν, ἵνα καὶ ἐσθῆς καὶ τᾶλλα ὄργανα γίνηται ἐξ αὐτῶν. εἰ οὖν ἡ φύσις μὴθὲν μήτε ἀτελὲς ποιεῖ μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιημέναι τὴν φύσιν.« ὅποσα οὖν ἐν τῷ πάντα ὄρω περιέχονται ἂν, δῆλον ποιεῖ, ἐν οἷς λέγων τάδε δείκνυσι ταῦτα μόνον, ἅπερ ἡ φύσις πρὸς χρῆσιν τοῖς ἀνθρώποις πεποίηκεν. καίτοι Σιμπλίκιος οὕτω τοῦτο τὸ μέρος ἐξηγεῖται, ὡς μὴδ' αὐτὰ τὰ φύσει πάντα, ἀλλὰ τὰ 10 τεχνητὰ μόνον νοεῖσθαι, ὃ καὶ τὸν ἱερὸν Θωμᾶν φρονοῦντα εὐρίσκομεν, ἐγὼ δ' ὅμως ἐλευθεριώτερόν τι ποιῶν οὐ τὰ τεχνητὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ φυσικὰ τῷ ἐναντίῳ δίδωμι εἰς ἡμᾶς ὡς εἰς τέλος ἀναφέρεσθαι, ἂν μόνον μὴ καὶ τὰ οὐράνια σώματα τούτοις συμπεριλάβῃ. ἃ δὲ θεῖα ζῶα εἶναι καὶ πάσης ἀπηλλάχθαι θνητῆς δυσχερείας Ἀριστοτέλει δοκεῖ. καὶ ταῦτα μὲν 15 ταύτη.

Κεφ. ια' Ὅτι οὐκ ἀληθὲς μὴ κατατετάχθαι κατ' Ἀριστοτέλη τὸ πρῶτον κινοῦν τῷ πρώτῳ κινουμένῳ.

11,1 Ὁ δὲ κατήγορος ἐπιφέρει τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο· γνώμην εἶναι Ἀριστοτέλους τὸ πρῶτον κινοῦν μὴ κατατεταγμένον εἶναι τῷ πρώτῳ κινήτῳ 20 μὴδ' ὡς ποιητικὸν κινεῖν ἀμέσως αὐτό. ὅπερ εἰ καὶ οὐκ ὀλίγοι τινὲς τῶν σοφῶν τίθενται, ὅμως ἀδεῶς οὕτω περὶ τῶν τοιούτων ἀποφαίνεσθαι θράσους καὶ τόλμης ἐστὶ πλήρες, μάλιστα τῶν σοφωτέρων Ἀριστοτέλους ἐξηγητῶν V 100 τούναντίον λεγόντων. Ἀβερὸς γὰρ ἐν τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ ὑπομνήματι· »τὸ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, φησί, λεγόμενον τὴν 25 πρώτην οὐσίαν προτέραν εἶναι τοῦ πρώτου κινουμένου ψεῦδός ἐστιν. ἐκάστη γὰρ τῶν χωριστῶν οὐσιῶν ἀρχὴ ἐστὶ αἰσθητῆς οὐσίας ὡς τὸ ὄθεν τε ἡ κίνησις καὶ ὡς τελικὴ. δι' ὃ καὶ Ἀριστοτέλης φησίν· εἴ τινες οὐσίαι εἶεν μὴ κινουσαι, εἶεν ἂν ἀργαί.« καὶ οὖν ὁ αὐτὸς ἐν τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ· »λέγομεν οὖν οὐδὲν εἶδος εἶναι ὥσπερ τέλος καθ' ὅλου καὶ κοινόν, εἰ μὴ 30 μόνον ἐκεῖνο, ἐξ οὗ τοῖς ἄλλοις ἐστὶ ἡ κοινὴ ἐνέργεια, τὸ κινοῦν δηλαδὴ τὴν πρώτην σφαῖραν τὴν κύκλω κίνησιν.« καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τριακοστῷ· »αἰ χωρισταί, φησίν, οὐσίαι κατὰ τὸ αὐτὸ κινουσίαν ὡς τελικὰ καὶ ποιητικὰ αἷτια.« οἷς σαφῶς δείκνυται τὴν ὡς τέλος κινουσαν οὐσίαν τὴν αὐτὴν καὶ ὡς ποιητικὸν κινεῖν, πάσας τε τὰς χωριστὰς οὐσίας εἶναι ἀρχὴν οὐσίαν τινὲ 35 αἰσθητῆ. ὅπερ οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ καὶ ἡ πρώτη κατατεταγμένη ἦν καὶ ὡς ποιητικὸν ἐκίνει. πλείοσι καὶ ἄλλοις ὁ αὐτὸς πολλαχοῦ λόγοις οὕτω περὶ τῶν χωριστῶν οὐσιῶν παραδίδωσιν, ὡς μηδεμιᾶς ἐξαιρεῖν φαίνεσθαι τοῦ κατατετάχθαι καὶ τὴν αὐτὴν ὡς ποιητικὴν ἅμα καὶ τελικὴν κινεῖν. τῆς αὐτῆς γνώμης καὶ Θωμᾶς ὁ Βρετανὸς ὕστερον γέγονεν, ἀνὴρ τῶν Ἀριστο- 40 τέλους δογμάτων συνήγορος. οὗτος γὰρ τὸ μὲν ἐξ ἄλλων τῶν φιλοσόφου

adversario do non solum res arte confectas, verum etiam natura, dummodo non se extendat ad superiora. Quae divina animalia esse et nihil commune habere cum miseris hominis Aristoteli placuit.

Scripta autem huius philosophi, quae a me ita in Latinum convertuntur, 11
 5 si discrepare videntur ab iis, quorum expositiones et commenta habentur, petantur Graeca exemplaria, et an bene converterim, quaerant diligentius eruditi linguae Latinae et Graecae. Confido enim sic fore, ut eos, qui illa commentis praedita sequuntur, si haec nostra ad scripturam Aristotelis iudicent, in his potius vellent fortassis studium se consumpsisse. 10
 Nec vero si aliquibus terminis novis fere usi sumus, reprehendendum est. Licet enim docendi causa ita facere, quando, qui aliis quibusvis terminis utens de re mecum contendat, demum sese de termino, non de re contemdisse intellet. Sed hactenus de fine.

16 Cap. XI. Quod falso dicitur opinione Aristotelis primum motorem nullo modo esse appropriatum primo mobili.

Illud etiam affert Aristotelem velle, ut primus motor, qui prima causa 11, 1
 est, nullo pacto sit motor appropriatus primo mobili neque moveat primum mobile immediate effective. Quod etsi nonnulli et doctiores ipso tueri conantur, tamen ita audacter pronuntiare summa temeritas est, praesertim 20
 cum expositores multi probatissimi Aristotelis aliter sentiant. Iam Averroes in duodecimo Metaphysicae, commento quadragesimo secundo: »Quod a iunioribus dicitur, inquit, primam substantiam esse priorem primo motore, falsum est. Unaquaeque enim substantia abstracta est principium substantiae sensibilis secundum motum et secundum finem. Quam ob rem Ari- 25
 stoteles inquit: Si aliquae substantiae essent non moventes, essent otiosae.« Idem commento quadragesimo quarto: »Dicamus igitur, inquit, nullam formam esse quasi finem communem et universalem nisi eam, ex qua ceteris communis actio habeatur, quae scilicet movet primum caelum motu diurno.« Idem commento trigesimo: »Substantiae, inquit, abstractae secundum idem 30
 movent ut finis et ut efficiens.« Quibus aperte exponitur eandem substantiam, quae finaliter movet, efficienter etiam movere et omnes substantias abstractas esse principium alicui substantiae sensibili. Quod certe non ita esset, nisi et prima substantia appropriaretur et efficienter moveret. Pluribus

5 τὰλλα] ἄλλα Bekker

1 Arist. Pol. α 8. 1256 b, 15—20 | 8 cf. Arist. Pol. α 8. 1256 b, 21 sq. | 19 cf. Georg. Trap. Comparationes II. 2. | 25 Averr. In Arist. Metaph. XII. c. 42. | 30 Averr. In Arist. Metaph. XII. c. 44. | 38 Averr. In Arist. Metaph. XII. c. 30.

λόγων, τὸ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν Φυσικῶν, ὅπου ἀπειρον εἶναι τὴν τοῦ πρώτου κινουίντος δύναμιν δείκνυται, ἢ τὴν κύκλῳ συνεχῶς κινεῖ κίνησιν, οἴεται τοῦ φιλοσόφου γνώμην εἶναι τὴν πρώτην οὐσίαν τῷ πρώτῳ κατατετάχθαι κινήτῳ. ζητῶν τε ποῦ ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον κινήτικόν, τὸ μήτε καθ' αὐτὸ μήτε κατὰ συμβεβηκὸς κινούμενον, τελευταῖων αὐτὸ φησιν ἐν τῷ 5 κυρτῷ τῆς πρώτης εἶναι σφαίρας, ὡς ἂν εὐχερέστερόν τε καὶ ταχύτερον ἢ σφαῖρα αὐτὴ κινεῖτο. ἥς δόξης ἐστὶ καὶ ὁ Ἀφροδισιεὺς Ἀλέξανδρος.

2 Ὡς ἐπεταὶ τὸ τε κατατεταγμένον αὐτὸ εἶναι τὸ τε ὡς ποιητικὸν ἀμέσως κινεῖν, εἴ γε ἡ τῆς πρώτης σφαίρας περιφέρεια αὐτῷ ἀποδίδεται, V100^v οὐδὲ δύναται ὑπὸ τοῦ ἐναντίου ῥηθῆναι ταῦτα περὶ τοῦ κινήτικοῦ ἐκείνου 10 λέγεσθαι, ὃ φησι μέσον εἶναι τοῦ πρώτου κινήτικοῦ καὶ τοῦ πρώτου κινουμένου. ὁ γὰρ Ἀριστοτέλης περὶ τοιοῦτου κινήτικοῦ ἐκεῖ διαλέγεται, ὃ οὔτε καθ' αὐτὸ οὔτε κατὰ συμβεβηκὸς κινεῖται. τὸ δ' οὕτως ἀκίνητον οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ πρῶτον κινήτικόν εἶναι ὁ ἐναντίος νομίζει. δείκνυσι δὲ τοῦτο ὁ προειρημένος ἐξηγητὴς ἐκ τῆς ζητήσεως, ἢ περὶ τοῦ τῶν χωριστῶν 15 οὐσιῶν ἀριθμοῦ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ λ' τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ χρῆται, ὅτι γὰρ τοσαύτας εἶναι τὰς νοητὰς οὐσίας εἰρήκοι, ὅσαι τῶν οὐρανίων σωμάτων εἰσὶ φοραί, τετάχθαι τε ἐκεῖνας πρὸς τὴν τῶν ἀστέρων κίνησιν. συνάγει ἐκ τούτων ἐκάστην τῶν νοητῶν οὐσιῶν ἐκάστῳ κατατετάχθαι τῶν κινήτῳ. ὅπερ οὐκ ἂν ἦν ἀληθές, εἴ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ πρῶτον κινήτικόν, ὃ καὶ τῶν 20 ὄντων ἐστὶ πρῶτον, μὴ κατατεταγμένον ἦν, οὐδ' ἂν ἦσαν αἱ νοηταὶ ἐκεῖναι οὐσίαι τοσαῦται τὸν ἀριθμόν, ὡς Ἀριστοτέλει δοκεῖ. μίαν γὰρ ἢ μὴ κατατεταγμένη ἐκείνη προστεθεῖσα ἠύξησεν ἂν τὸν ἀριθμόν. πρὸς τοῦτο τὰ μάλιστα ἡμῖν συμβάλλεται καὶ ὁ ἐξ Ἀκουίνου θεῖος Θωμᾶς, ὅς τὸ Ἀριστοτέλους τὸδε χωρίον ἐξηγούμενος μέμφεται μὲν Ἀβικαινᾶ εἰπόντι τὸ πρῶτον 25 κινήτὸν μὴ ὑπὸ τοῦ πρώτου κινήτικοῦ, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλης οὐσίας ὑπὸ τοῦ πρώτου προλούσης κινεῖσθαι. αὐτὸς δὲ φησι· «φαίνεται γὰρ καλῶς λέγεσθαι τὸ πρῶτον κινήτὸν τῶν αἰσθητῶν πάντων, οὐ πάντα τὰ ἄλλα ἐξήρτηνται, δεῖν ἔχειν ἑαυτοῦ αἰτίαν τὴν πρώτην τῶν ἄλλων οὐσιῶν, ὡς ἂν τινι τάξει καὶ σειρᾶ τὰ αἰσθητὰ τοῖς νοητοῖς συνδοῖντο.» κατὰ γνώμην ταίνυν τοῦδε 30 τοῦ διδασκάλου δείκνυται τὴν πρωτίστην οὐσίαν κατατετάχθαι τῷ πρώτῳ κινήτῳ διὰ τὸν, ὡς φησιν, τῶν αἰσθητῶν πρὸς τὰ νοητὰ σύνδεσμον. ὧν οὐ φροντίζων ὁ ἐναντίος μετὰ πολλοῦ τοῦ θράσους κατὰ πάντων τούτων, τοιούτων ἀνδρῶν γενομένων καὶ οὕτω σοφῶν, Ἀριστοτέλους εἶναι φησι δόξαν τὸ πρῶτον κινήτὸν οὐκ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ πρώτου κινεῖσθαι καὶ τοὺς 35 Πλατωνικοὺς οὕτως ἐκδεχομένους τὰ Ἀριστοτέλους ῥήματα μέμφεται.

3 Ἀλλὰ σκεψώμεθα, τίσι τοῦτο πειρᾶται κατασκευάζειν ἐπιχειρήμασι. V101 «τὸ κατατεταγμένον, φησί, κινήτικόν τυγχάνει τῆς εὐδαιμονίας ἐκ τῆς συνεχούς τῶν ὑποκάτω γενέσεως. τὸ γὰρ τέλος ἐστὶ τὸ ποιοῦν εὐδαίμονα τὰ πρὸς τὸ τέλος. ὁ δὲ θεὸς οὐκ ἐστὶν εὐδαίμων διὰ τι τῶν ἔξω ἑαυτοῦ.» 40

15 cf. Arist. Metaph. λ 8 sq. 1073 a — 1075 a. | 27 Thom. Aq. In Metaph. XII lectio 9. | 38 cf. Georg. Trap. Comparationes II. 2.

etiam aliis locis idem ita de separatis substantiis loquitur, ut nullam excipere videatur, quae non approprietur aut non moveat eadem et ut finis et ut efficiens. In hac sententia et Thomas Anglicus auctor gravis est, qui, cum ex aliis verbis Aristotelis, tum ex illis octavi libri Physicorum, 5 quibus infinitam esse potentiam primi motoris ostenditur in motu perpetuo diurno, arbitratur hoc ex philosophi illius opinione substantiam primam appropriari mobili primo. Et cum idem, ubinam sit ille motor, qui nec per se neque per accidens moveatur, quaerat, statuit demum illum in devexo esse primi orbis, quo facilius et velocius ipse orbis moveri possit. In qua 10 sententia et Alexander Graecus commentator est atque Simplicius octavum Physicorum exponens. Plutarchus quoque in libris de opinionibus philosophorum: »Aristoteles, inquit, deum formam esse intellegibilem dicit et eundem insidere sphaerae universi asseverat.«

Unde fit, ut effective immediate moveat et approprietur, quando et 15 locus ille circumferentia primi mobilis designatur, nec dici ab adversario potest haec de motore interposito illo intellegi. Aristoteles enim de motore, qui nec per se neque per accidens moveatur, disserit. Quam quidem immobilitatis rationem non nisi primo motori competere adversarius ipse arbitratur. Probat hoc idem ille doctor ex numeri substantiarum separatarum 20 investigatione, qua usus Aristoteles in duodecimo Metaphysicae est, quod enim totidem esse intellegentias dixerit, quot delationes sint caelestium corporum, et ordinem illarum esse ad motus astrorum rationem. Concludit hic singulas substantias separatas singulis appropriari mobilibus. Quod non ita consequeretur, si prima, ut adversarius vult, non appro- 25 priaretur, nec totidem essent numero, quod Aristoteli placet. Una enim illa non appropriata numerum addita auget. Accedit ad haec testimonium divi Thomae, auctoris gravissimi, qui exponens hunc Aristotelis locum et reprehendens Avicennae opinionem, quod primum mobile non moveri immediate a primo, sed ab intellegentia causata a primo statuerit. Concludit 30 his verbis: »Satis convenire videtur, ut primus motus rerum corporalium, ex quo ceteri omnes dependent, habeat sibi pro causa prima immaterialium substantiarum, ut quaedam connexio et ordo sensibilibum et intellegibilium servetur.« Ita huius quoque doctoris sententia declaratur primam substantiam motorem esse appropriatum mobili primo, et ratio cur ita redditur 35 illa, ut connexio et ordo sensibilibum et intellegibilium servetur. Sed tamen adversarius nimirum quantum audacter contra tot tamque clarorum virorum iudicium dixit ita esse ex Aristotelis sententia, ut primum mobile non immediate moveatur a primo, et Platonicos, qui ita Aristotelis verba interpretantur, reprehendit.

40 Ceterum argumenta, quibus hoc probare conatur, videamus. »Motor, 3 inquit, appropriatus beatur ex generatione continua inferiorum, quia finis

12 Plut. De plac. phil. I. 7. p. 881 c.

ἔτι· »τὸ κατατεταγμένον κινητικὸν κινεῖται κατὰ συμβεβηκὸς διὰ τὴν τοῦ
 κινητοῦ κίνησιν, εἰ καὶ καθ' αὐτὸ ἀκίνητον εἴη. ἢ γὰρ ὡς ψυχὴ ἢ ὡς
 κυβερνήτης κινεῖται. ὁ δὲ θεὸς οὔτε καθ' αὐτὸ οὔτε κατὰ συμβεβηκὸς κινεῖ-
 ται.« ἔτι· »πᾶν κινητικὸν κατατεταγμένον σύγκειται ἐκ δυνάμεως καὶ ἐνερ-
 γείας καὶ ὑπόκειται κινήσει, καὶ οὐχ ἅμα ἐστὶ πᾶσα αὐτοῦ ἡ ζωὴ. ταῦτα δ
 δὲ τῷ θεῷ οὐχ ἀρμόζει.« ἔτι· »ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ Οὐρανοῦ Ἀριστοτέλης
 τὰ ἔξω τοῦ οὐρανοῦ ὄντα μήτε ἐν τόπῳ εἶναι μήτε ἐν χρόνῳ φησὶ μήτε
 γηράσκειν μήθ' ὄλως μεταβάλλειν, ἀλλ' ἀρίστην ἔχειν ζωὴν καὶ ἀίδια εἶναι
 καὶ θεῖα. πᾶν τε τὸ θεῖον ἀθάνατον εἶναι καὶ πρῶτον καὶ ἀκρότατον.
 πρῶτον δὲ καὶ ἀκρότατον ὁ θεὸς ἐστὶ μόνος. ὁ θεὸς ἄρα ἐστὶν ἔξω τοῦ 10
 οὐρανοῦ, ζωὴ αἰδῖος καὶ ἀκίνητος, καὶ ἐν οὐδενὶ τόπῳ. ἀλλὰ μὴν πᾶν
 κινητικὸν κατατεταγμένον ἐστὶν ἐν τῷ τοῦ κινητοῦ δ κινεῖ τόπῳ, κινεῖταιί
 τε κατὰ συμβεβηκὸς, οὐδὲ κυρίως ἐστὶν αἰδῖον καὶ ἀθάνατον. οὐκ ἄρα
 ἐστὶν ὁ θεὸς κινητικὸν κατατεταγμένον.« ἔτι· »ὁ αὐτὸς φιλόσοφος αὐτοῦ φησὶν
 ἐξηρτῆσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν ὅλην φύσιν. τὸ ἄρα κατατεταγμένον τῷ 15
 πρώτῳ κινητῷ κινητικὸν ἐξήρτηται τοῦ ἀπλῶς πρώτου κινουῦντος. ἄλλως
 γὰρ οὐκ ἂν ἐξήρτητο ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ ὅλη φύσις, ἀλλὰ τι μέρος μόνον.«
 ἔτι· »οὐδὲν ἀπλῶς πρῶτόν ἐστιν ἐν τινι γένει πρῶτον. οὕτω γὰρ ἂν τὸ
 ἀπερίγραπτον ἦν ἂν περιγραπτόν. ἀλλὰ μὴν ὁ θεὸς ἐστὶν ἀπλῶς πρῶτον.
 οὐκ ἄρα ἐστὶ πρῶτον κινουῦν κατατεταγμένον. τὸ γὰρ εἶναι κατατεταγμένον 20
 κατὰ πρόσθεσιν λέγεται καὶ ἰδικώτερον ἀφορίζει.« ἔτι· »εἰ τὸ πρῶτον κινουῦν
 ἐκίνει ὡς κατατεταγμένον, οὐκ ἂν διέφερεν οὔτε φύσει οὔτε ἀξίᾳ τῶν ἄλλων
 κινουμένων. εἰ γὰρ διέφερεν, τοῦτ' ἦν ἂν κατὰ λόγον τοῦ κινουμένου. ἀλλὰ
 μὴν τὸ πρῶτον κινούμενον οὐ διαφέρει τῇ φύσει τῶν ἄλλων οὐδέν. πάντα
 V 101^v γὰρ τὰ οὐράνια πέμπτην εἶναι οὐσίαν καὶ σῶμα Ἀριστοτέλει δοκεῖ. οὐκ 25
 ἄρα διήνεγκεν ἂν οὐδαμῆ τῶν ἄλλων.« ταῦθ' οὕτως ἐστὶ συναγαγεῖν καὶ
 ὑποτυπῶσαι, ἐξ ὧν ὁ ἐναντίος αὐτὸς συγκεχυμένως τε καὶ σποράδην ἐν
 τῷ δευτέρῳ τῶν αὐτοῦ κεφαλαίων διέξεισιν, ἀπομιμούμενος τὰ τῶν ἄλλων
 ἐπιχειρήματα ἄνευ ἐπιστάσεώς τε καὶ κρίσεως καὶ ὥσπερ κύμβαλον ἠχοῦν
 οὕτω φθεγγόμενος. 80

4 Τούτων οὖν πρὸς μὲν τὸ πρῶτόν φαμεν μὴ πᾶν κινουῦν κατατεταγ-
 μένον τῆς οἰκείας ἐπιτυχάνειν εὐδαιμονίας ἐκ τῆς τῶν ὑποκάτω γενέσεως,
 εἰ γε ἢ τῆς εὐδαιμονίας ἐπίτευξις τελείωσις ἐστὶ τῶν τυγχανόντων ἐκείνης.
 ἢ γὰρ τοῦ κινητικοῦ ἐκ τοῦ τέλους τελείωσις ἐκείνοις μόνοις τῶν κινουμένων
 συμβαίνει, ἃ φυσικῶς κινουῦσιν. εἰ οὖν ὁ θεὸς καὶ πᾶσα χωριστὴ οὐσία 35
 οὐ φύσει κινεῖ, ἀλλὰ τῷ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐφετοῦ λόγῳ, ὡς ἐν ταῖς ἀνωτέρω
 λύσεσι σεσαφῆνισται, τελειοῖ τῷ ὄντι, οὐ τελειοῦται ἐν τῷ κινεῖν. »ἀλλὰ τέλος
 ἐστὶ, φησὶν, ὡς ἕκαστον τελειοῦται.« σύμφημι. καὶ διὰ τοῦτ' ἔφην τὸν θεὸν
 εἶναι τέλος, ᾧ τὸ πρῶτον κινητὸν τελειοῦται καὶ τυγχάνει μακαριότητος.
 οὐ φημι δὲ πᾶν τὸ κινουῦν ἔχειν τὸ φυσικὸν τέλος, εἰς δ κινεῖ τὰ κινού- 40
 μενα, τοῦτ' ἐστὶν ὥστε κινούμενον αὐτὸ κινεῖν ἕτερον. οὗτος γὰρ ὁ τῆς
 ὄθεν ἢ ἀρχῆ τῆς κινήσεως λόγος [τῆς] αἰτίας φυσικὸς ἐστὶν. ἐπὶ δὲ τῶν
 νοητῶν ἐκείνων οὐσιῶν, εἰ ἀποδεκτέον τοὺς λέγοντας κινεῖν αὐτάς ὡς τὰ

beat ea, quae sunt ad finem. Deus autem non beatur ex aliquo extrinseco. « Item: » Quia motor appropriatus movetur per accidens ad motum mobilis, quamvis non per se. Aut enim sicut anima aut sicut gubernator movetur. Deus autem nec per se nec per accidens movetur. « Item: » Omnis motor
 5 appropriatus componitur ex actu et potentia et subiicitur motui, et tota vita sua non est simul. Quae non conveniunt deo. « Item: » Aristoteles in primo de Caelo ea, quae sunt extra caelum, non esse in loco nec in tempore dicit nec senescere nec ullo modo mutari, sed vitam habere optimam et esse aeterna atque divina. Omne etiam divinum esse immor-
 10 tale et primum et summum. At primum et summum non nisi deus solus est. Ergo deus est extra caelum, vita aeterna immobilis, et nullo in loco. Sed motor omnis appropriatus est in loco mobilis, quod movet, et movetur per accidens nec vere aeternus et immortalis est. Ergo deus non est motor appropriatus. « Item: » Idem philosophus dicit ex eo dependere
 15 caelum et totam naturam. Ergo motor appropriatus primi mobilis dependet ex primo motore simpliciter. Aliter enim non dependeret caelum et tota natura, sed pars tantum. « Item: » Nullum primum simpliciter est primum tale in aliquo genere, quia illimitatum sic esset limitatum. Sed deus est primum simpliciter. Ergo non est primus motor appropriatus, quia esse appro-
 20 priatum aliquam affert additionem et restringit. « Item: » Si primus motor moveret ut motor appropriatus, non differret a ceteris motoribus natura et dignitate. Nam si differret, hoc esset ratione mobilis. Sed mobile primum non differt sua natura a ceteris. Omnia enim caelestia corpora quantum corpus esse ab Aristotele ponitur. Ergo nulla ratione differret a
 25 ceteris. « Haec colligi ita possunt, quae ipse passim confuseque in secundo suo capite refert, hallucinans argumenta aliorum sine iudicio et dans sine mente sonum.

Solutio primi, quod non omnis motor appropriatus beatur ex gene-
 ratione inferiorum, siquidem beari perfici est. Perfectio enim motoris
 30 ex fine non nisi his motoribus contingit, qui naturaliter moveant. Quodsi deus et quaecumque substantia separata non naturaliter movet, sed ratione boni et appetibilis, quem ad modum superiori solutione declaratum est, perficit sane, non perficitur, dum movet. » Contra, inquit, finis est, quo unumquodque perficitur. « Concedo. Et ideo modo dixi deum esse eum
 35 finem, quo mobile primum perficiatur et beatur. Sed nego quodcumque movens habere finem sibi naturalem, ad quem moveat, hoc est, ut motum ipsum moveat alterum. Haec enim ratio causae unde motus physica est. In substantiis vero illis intellegibilibus, si admittenda eorum sententia est,

ποιούντα, ἤτοι ἐκληπτέον τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὡς παρακολουθοῦν τῇ ἐφέσει καὶ τέλος οὐ τὸ σκοπούμενον, ἀλλὰ τὸ ἐπιγιγνώμενον, καθ' ὃ τελειοῖτο οὐ τὸ κινοῦν, ἀλλὰ τὸ κινούμενον καὶ φύσιν ἑτέραν ἐπάγοιτο, — δῆλον δὲ τὸ τοιοῦτον τέλος ἐκ τοῦ κ' τῶν Ἡθικῶν — ἢ ὡσπερ ἀντικείμενον τὴν νοητὴν οὐσίαν κινεῖν πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἔφεσιν, καθ' ἣν δὴ κίνησιν καὶ αὐτὴν τὸ 5 κινητόν, οὐ τὸ κινοῦν τελειοῦται.

5 Πρὸς δὲ τὸ δεύτερον, οὐκ ἀληθές τὸ κατατεταγμένον κινήτικὸν κινήτικὸν κινεῖσθαι κατὰ συμβεβηκός. δέδεικται γὰρ ὑπ' Ἀριστοτέλους ἐν τῷ θ' τῶν Φυσικῶν μὴ κινεῖσθαι μήτε καθ' αὐτὸ μήτε κατὰ συμβεβηκός V 102 τὸ τὴν αἰθέρην κινοῦν κίνησιν μήτε μὴν δύνασθαι συνεχῆ καὶ αἰθέρην τὴν 10 κίνησιν ταύτην εἶναι, εἰ τὸ κινοῦν αὐτὴν οὕτω κινοῖτο. ὁ τε Ἀλέξανδρος καὶ Σιμπλίκιος τοῦτ' αὐτὸ βούλονται, ὡς μηδὲ κατὰ συμβεβηκός αὐτὸ κινεῖσθαι, εἰ καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος διὰ τοῦτο τοῦτ' εἶναί φησι, δι' ὅτι τὸ κινοῦν οὐκ ἐν μέρει τινὶ τῆς περιφερείας τῆς σφαίρας, ἀλλ' ἐν ὅλῃ αὐτῇ ἐστι, Σιμπλίκιος δὲ διὰ τὸ πάντῃ ἐξηρησθαι τε καὶ ὑπερέχειν. πρὸς δὲ ὁ 15 ἐπιφέρει λέγων, ὡς ἦτοι ὡς ψυχὴ ἢ ὡς κυβερνήτης κινεῖ, φαμέν τοῦτ' ἀληθεύειν ἐπὶ τῶν φυσικῶν κινήσεων μόνων. ὁ γε μὴν θεὸς οὐχ οὕτω κινεῖ, ἀλλ' ὡς ἐφετόν τε καὶ βουλευτόν, ὡς ἐν τῷ λ' τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ λέγεται. ἀλλ' εἰ ὁ ἐναντίος τῶν ὑφ' αὐτοῦ λεγομένων συνιέναι ἠδύνατο, πιθανώτερος ἂν ἦν λέγων τὰς μετὰ τὴν πρώτην κινήτικὰς οὐσίας κινεῖσθαι κατὰ συμ- 20 βεβηκός, οὕτω μέντοι κατὰ συμβεβηκός, ὡς δι' ἕτερον καὶ οὐ καθ' αὐτὸ κατὰ συμβεβηκός κινεῖσθαι. κινοῦνται γὰρ τὰ κινοῦντα ἐκεῖνα, ἐφ' ὅσον αἱ κινούμεναι ὑπ' αὐτῶν σφαῖραι συνεφελκόμεναι ὑπὸ τῆς ἀπλανοῦς κίνησιν ἐναντίαν τῇ ἑαυτῶν κινοῦνται. τὸ δὲ τοιοῦτον κατὰ συμβεβηκός κινεῖσθαι δι' ἕτερόν ἐστιν, οὐχὶ καθ' αὐτὸ κατὰ συμβεβηκός. τοῦτο γὰρ ἐκείνῳ 25 μόνῳ συμβαίνει, ὁ κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κινουμένου κίνησιν καὶ αὐτὸ κινεῖται. τὸ δὲ πρῶτον κινήτικὸν δι' ἄλλο κινεῖσθαι οὐκ ἐστιν, ἐπειδὴ ἢ αὐτοῦ σφαῖρα οὐ κινεῖται κίνησιν ἑτέρας σφαίρας ὑψηλοτέρας.

6 Πρὸς δὲ τὸ τρίτον, οὐ δοτέον τὸ πᾶν τὸ κινοῦν συγκεῖσθαι ἐξ ἐνεργείας καὶ δυνάμεως, δηλονότι παθητικῆς, ὡς αὐτὸς λαμβάνει. τοῦτο γὰρ 30 μόνων τῶν φυσικῶς κινούντων ἐστίν, ἣ εἴρηται. ψευδῆ δὲ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ὅσα ἄνευ τινὸς λόγου ἢ μαρτυρίας ἀκαίρως συνείρει, ὡσπερ εἰ καλῶς εἶχεν ἀποφῆνασθαι μόνον καὶ ταῦτα ψευδῆ καὶ ἄτοπα πρὸς τελεωτέραν διάλεξιν.

7 Πρὸς δὲ τὸ τέταρτον, τὰ ὑπ' Ἀριστοτέλους ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ 35 Οὐρανοῦ περὶ τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν λεγόμενα, ἐπεὶ πληθυντικῶ ἀριθμῶ V 102^v λέγονται, οὐ πρὸς τὴν πρώτην οὐσίαν μόνην ἀναφέρονται, ἀλλὰ καὶ τὰς μετ' αὐτὴν πάσας, ἃς καὶ οἱ ἀρχαιότεροι, ὡς ἐκεῖ μέμνηται ὁ φιλόσοφος, ὑπερουρανίους καὶ αἰωνίους ἐδόξαζον. δι' ὃ καὶ ὁ θεῖος Θωμᾶς τὰ προειρημένα ἐξηγούμενος· »τοῦτο νοητέον ἐστίν, φησί, περὶ τοῦ θεοῦ καὶ περὶ 40 πασῶν τῶν χωριστῶν οὐσιῶν, αἱ οὔτε ἐν χρόνῳ οὔτε ἐν τόπῳ εἰσίν, ἐπεὶ χωρισταὶ τῆς ὕλης εἰσίν. διὰ τοῦτο ἐκεῖ οὐχ ὡς ἐν τόπῳ, ἀλλ' ὡς μὴ περιεχόμεναι ἐν τῷ περιεκτικῶ τῶν σωμάτων εἰσίν, ἐπεὶ καὶ πάσης τῆς

qui effective eas movere dixerunt, aut ita hic effectus intellegendus est, ut consequens sit appetitum et finis non intentus, sed accessorius, quo perficiatur non motor, sed mobile et alteram afferat naturam, — et constat ratio huius finis decimo libro Ethicorum — aut ita, ut velut obiectum moveat
 5 intellegendam ad se appetendam, qui et ipse motus non movens, sed mobile perficit.

Ad secundum, negatur motorem appropriatum moveri per accidens. 6 Demonstratum est enim ab Aristotele in octavo Physicorum non moveri nec per se nec per accidens, quod movet motu sempiterno, nec posse
 10 continuum et perpetuum esse hunc motum, si eius motor ita moveretur. Alexander etiam et Simplicius ita volunt, ut ne per accidens quidem moveatur, quamquam Alexander hoc ideo esse dicit, quia motor ipse non in parte, sed in tota orbis circumferentia est, Simplicius autem, quia abstractus, eximius et supremus. Ad rationem vero, quam affert, quod aut
 15 sicut anima aut sicut gubernator, dicimus verum hoc esse in motu naturali per principium unde motus. Sed deus non ita movet, sed ut amatum, desideratum, quod in duodecimo Metaphysicae constat. Ceterum, si rem, de qua agit, intellexeret adversarius, probabilius utique argueret inde, quod motores orbium secundorum moveantur per accidens. Verum etsi illi
 20 quidem moventur per accidens, tamen ita per accidens moveri intellegendum, ut per aliud moveantur, non per se. Moventur enim illi motores, in quantum sphaerae, quas movent, raptae aliunde moveantur. Quod moveri per accidens per aliud est, non per se accidens. Quod ei convenit, quod ad motum sui mobilis proprium mo-
 25 veatur. Deus vero per aliud moveri non potest, quia sphaera eius non movetur motu alterius sphaerae superioris.

Ad tertium, negatur omnem motorem componi ex actu et potentia, 6 hoc est passiva, ut ipse accipit. Id enim in motu mere naturali solum est. Negantur etiam reliqua, quae sine ulla ratione, sine ullo testimonio
 80 adiicit, quasi satis sit asseruisse tantum praesertim per absurda quaedam ad integram disputandi rationem.

Ad quartum, quae ab Aristotele in libro de Caelo de supercaelestibus 7 substantiis dicuntur, quoniam plurativo numero explicantur, non solum ad primam substantiam separata referri debent, sed etiam ad secundas,
 85 quas et antiquorum opinio; quae in eodem loco memoratur, supercaelestes tulerit et aevo praeditas immortalitateque summa praedicarit. Itaque divus Thomas eundem locum exponens: »Hoc intellegendum est, inquit, de deo et de substantiis omnibus separatis, quae non in tempore sunt neque in loco, quia abstractae a materia sunt. Et ideo ibi non ut in loco, sed
 40 ut non contenta in continentia corporalium rerum sunt, quia totam rerum

8 cf. Arist. Phys. 6 5. 256 a—258 b. | 18 cf. Arist. Metaph. 1 7. 1072 a. | 86 cf. Arist. De Caelo 2 9. 279 a, 15—28. | 40 Thom. Aq. In Arist. de Caelo I. cap. 9. lect. 21, 7.

τῶν σωματικῶν φύσεως ὑπέρκεινται. καὶ διὰ τοῦτο οὐ μεταβάλλουσιν, ἀλλὰ ζωὴν ἀρίστην ἔχουσι καὶ ἀίδιον.» καὶ ὁ αὐτὸς εὐθύς προστίθησι τοὺς ἀρχαίους σοφοὺς ἐπὶ τοῖσδε τοῖς ῥήμασι τῷ θεῖον, τῷ ἀμετάβλητον, τῷ πρῶτον, τῷ ἀκρότατον πᾶσαν τὴν χωριστὴν οὐσίαν νοεῖν, καὶ θεῖαν μὲν ὀνομάσαι, ὅτι οὐ κινήσει ὑπόκειται, πρώτην δέ, ὡς οὐ χρόνῳ ὑποκειμένην, 5 ἀκροτάτην δέ, ὅτι οὐ περιέχεται τόπῳ. οὕτως οὖν ὁ ἱερὸς Θωμᾶς ἐκείνους ἐξηγεῖται τοὺς λόγους, οὓς ὁ ἐναντίος διὰ τὸ πληθυντικῶς ὑπ' Ἀριστοτέλους εἰρησθαι ἦτοι τὸ τῆς τριάδος μυστήριον ἐμφαίνεσθαι ὀνειρώττει ἢ πληθυντικῶς ἀντὶ ἐνικοῦ χρήσασθαι φησι τὸν φιλόσοφον. ἀλλὰ τίς οὐκ ἂν αὐτοῦ ἐμπαί- 10 ξειε τὰ φαντάσματα, ἢ τὸν Ἀριστοτέλη τὸ τριάδος μυστήριον παραδιδόναι οἰομένου ἢ πληθυντικῶς ἀντὶ ἐνικοῦ χρήσασθαι, ὅπου ὁ τε Ἑλληνικὸς λόγος περὶ τοῦ πρωτίστου καὶ μοναδικωτάτου τῶν ὄντων γιγνόμενος τοιοῦτό τι οὐ παραδέχεται, ὁ τε Ἀριστοτέλης, ὅσακις περὶ αὐτοῦ διαλέγεται, φυλάττεται ὡς οἷόν τε μήτις πληθυσμὸς ὑπονοηθεῖη; ἐπεὶ τοίνυν οὐ τὸ πρῶτον κινουῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μετ' ἐκεῖνο ἔξω τοῦ οὐρανοῦ λέγονται εἶναι, οὐ διὰ 15 τοῦτο τὸ πρῶτον κινουῖν οὐκ ἂν εἶη κατατεταγμένον. οὔτε δέ, εἰ τό τε πρῶτον κινουῖν καὶ τὰ δευτέρα ἐν τῇ περιφερείᾳ τῶν ὑπ' αὐτῶν κινουμένων σφαιρῶν εἴσι, διὰ τοῦτο συμβαίνει τόπῳ αὐτὰ περιγράφεσθαι, ὡς οὗτος οἴεται, οὔτε διὰ τῆς κινήσεως ἀπόλλυσιν οὐδὲν τῆς ἑαυτῶν ἀθανασίας.

8 Πρὸς δὲ τὸ πέμπτον, οὐχ ἅμα τῷ λέγεσθαι οὐρανὸν εὐθύς καὶ τὸ 20 ἐκ τοῦ κινουμένου καὶ τοῦ κινουῦντος σύστημα νοητέον. ὁ νοῦς τοίνυν τῶν ἐκεῖ λεγομένων οὗτός ἐστιν, ὡς ὁ οὐρανὸς οὐ μετὰ τοῦ κινουῦντος αὐτὸν V 108 ἅμα, ἀλλ' αὐτὸ τὸ οὐράνιον σῶμα ἐξήρτηται τοῦ θεοῦ ἀμέσως. ὁ δὲ τὰ μέγιστα αὐτῷ συμβάλλεσθαι οἴεται τὸ «καὶ ὅλη ἢ φύσις», οὐκ οἶδ' ὅτι αὐτῷ βοηθεῖ. ἵνα γὰρ τὴν κακουργίαν αὐτοῦ παραλείπω προσθέντος τὸ πᾶσα, 25 ὅπου Ἀριστοτέλης οὐ πᾶσα, ἀλλὰ »φύσις« μόνον εἴρηκεν, τί αὐτῷ συμβάλλεται, εἰ καὶ πᾶσα ἢ φύσις, ὡς αὐτὸς φησιν ἀξάνων τὸν λόγον, ἐξήρτηται τοῦ θεοῦ. οὐδὲ γάρ, εἰ ἢ πᾶσα φύσις, εὐθύς καὶ αἰ νοηταὶ οὐσίαι μὴ φυσικαὶ οὔσαι ἐξήρτηνται τοῦ θεοῦ. καίτοι γε Ἀριστοτέλης ἐξηρτῆσθαι τοῦ θεοῦ λέγων τὴν φύσιν καὶ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀρχῆς, οὐ βούλεται, ὡς Ἀλ- 30 βέρτος αὐτὸν ἐξηγούμενος φάσκει, τὴν τῶν οὐρανίων σωμάτων κινήσιν ἐξηρτῆσθαι ἐκεῖθεν, ὧν γε ἢ κινήσις ὑπὸ ψυχῆς, οὐχ ὑπὸ φύσεως γίνεται, ἀλλὰ τὴν τῆς κινήσεως τῶν γενητῶν καὶ φυσικῶν σωμάτων μόνων ἀρχήν. λέγεται δ' ὅμως κατὰ τὸν σοφὸν Θωμᾶν καὶ ἢ οὐρανία κινήσις φυσικὴ τῷ τῆς παθητικῆς ἀρχῆς λόγῳ. δι' ὃ καὶ δυνατὸν εἶναι τὸν πρῶτον οὐρανὸν 35 τοῦ κινουῦντος περιαιρεθέντος κατὰ λόγον τῆς οἰκείας παθητικῆς ἀρχῆς καὶ τὴν φύσιν, δηλονότι τὴν παθητικὴν ἀρχὴν τῆς πρώτης κινήσεως ἐξηρτῆσθαι τῆς πρώτης ἀρχῆς.

9 Πρὸς δὲ τὸ ἕκτον, πρῶτα μὲν τινες βούλονται, ὡς εἰ τί ἐστὶν ἀρχὴ πάντων τῶν ὄντων, ὡσπερ ἐστὶν ὁ θεός, τὸ αὐτὸ δύναται καὶ ἀπλῶς λέγε- 40 σθαι πρῶτον τοιόνδε ἐν τινι γένει. εἰ δ' ὁ ἐναντίος ἐποίησει μηδὲν δύνασθαι λέγεσθαι πάντων τῶν ὄντων καὶ τῶν γενῶν ἀρχήν, ὁ ἀπλῶς ἂν εἶη πρῶτον, ἀπαντητέον ὡς οὐκ ἀληθὲς τὸ τὸ ἀπλῶς πρῶτον μὴ δύνασθαι τὸ αὐτὸ

corporalium naturam excedunt. Et ideo non mutantur et vitam optimam habent et sufficientem.« Idem mox adiicit antiquos auctores sub his verbis divinum, immutabile, primum, summum intellexisse omnem substantiam, separatam divinamque appellasse, quia non subiecta motui est, primam, 5 quia non subiecta tempori est, summam, quia non contenta in loco est. Ita divus Thomas locum eum exponit, in quo adversarius Aristotelem ideo plurali numero usum dicit, vel <quia> mysterium trinitatis induceret, vel quia plurali pro singulari uti liceret. Sed quis tam eius ineptum sensum non spernat, quando vel Aristotelem docere trinitatis mysterium arbitratur vel, 10 quod in Graeco sermone plurali numero exponi non potest, id pluraliter dictum arbitratur, praesertim ab Aristotele, qui, quoties de primo et summo principio loquitur, cavet magnopere, nequid pluralitatis suspicetur? Cum igitur non solum primus, sed etiam secundi motores extra caelum esse dicantur, non ob id primus motor appropriatus non sit. Nec vero, si tam 15 primus quam secundi in circumferentia suorum mobilium sint, ideo accidit, ut in loco limitentur, quod ipse inepte imaginatur, neque per motum ipsum aliquid ex sua immortalitate possunt amittere.

Ad quintum, non, cum caelum nominatur, simul et aggregatum ex mobili et motore intellegitur. Itaque sensus huius scripturae integer ille 20 est, ut caelum non suo cum motore ex deo dependeat, sed ipsum corpus caeleste sine altero motore ex primo immediate. Quod autem sibi magni facit illud »et tota natura«, quid iuvet, non video. Nam ut eius fraudem omittam, cum ipse addiderit »tota«, ubi Aristoteles non tota, sed »natura« tantum dixerat, quid iuvet, quaeso, etiam tota natura dependens, ut ipse 25 accrescens dicit. Non enim, si tota natura, continuo et intellegentia dependet, quae res naturalis non est. Iam Aristoteles, cum naturam dependere ex primo illo principio dicat, ita intellegit auctore Alberto, ut principium motus corporum naturalium generabilium, non caelestium inde dependeat, quoniam motus ille ab anima, non a natura est. Auctore autem divo 30 Thoma motus caelestis dicitur naturalis ratione passivi principii. Itaque dici potest primum caelum circumscripto motore ratione sui principii passivi et naturam, hoc est principium motus primi passivum dependere.

Ad sextum, quidam volunt, ut, si quid principium est omnium entium, sicut deus est, idem possit et simpliciter dici primum tale in aliquo 35 genere. Sed inferri ab adversario potest nihil posse dici principium omnium entium aut generum, quod primum simpliciter sit. Quare aliter respondendum negando, quod primum simpliciter sit, idem non posse primum

καὶ πρῶτον εἶναι ἐν τινι γένει. ἡ γὰρ θεολογία πρώτη ἐπιστήμη ἐστὶν ἀπλῶς καὶ ὁμῶς ἐστὶ πρώτη τῇ τάξει τῶν ἄλλων ἀπασῶν, ὅς ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ τάττει πρὸς χρῆσιν πολιτικὴν. πρὸς δὲ τὸν λόγον ῥητέον μὴ εἶναι ἄτοπον τὸ ἀπλῶς καθ' ὅλου τρόπον τινὰ ἐπὶ τὸ μερικώτερον προσορίζεσθαι, ἐφ' ὅσον δηλονότι θεωρεῖται πρὸς τᾶλλα ὡς πρῶτον πρὸς δεύτερα. ἔτι δὲ ἐπεὶ τὸ αὐτὸ ἄλλως μὲν ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ, ἄλλως δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου φιλοσόφου θεωρεῖται, οὐδὲν ἄτοπον τὸν θεὸν πρῶτον ἀπλῶς ὄντα κατὰ τὴν τοῦ πρώτου φιλοσόφου θεωρίαν πρῶτον εἶναι κινῶν κατὰ τὴν τοῦ φυσικοῦ, ἐφ' ὅσον ὁ φυσικὸς προῖόν ἀφίκοιτο εἰς ἔσχατον τὸ κινῶν, αὐτὸ μὴ κινούμενον, καὶ εἰ πλείω τοιαῦτά εἰσιν, τί τούτων πρότερον καὶ κυριώ-10
τερον θεωροίη.

10 Πρὸς δὲ τὸ τελευταῖον, καταγελαστέος ἐστὶν ὁ τοῦ Πλάτωνος οὔτος καταγελῶν. ὁ γὰρ οἱ Πλατωνικοὶ Ἀριστοτέλη μέμφονται ὡς ἀναξίως τῆς πρώτης ἀρχῆς διελεγμένον, ἅτε δὴ ὥσπερ ταῖς μετ' ἐκείνην οὐσίαις μίαν ἐκάστη σφαῖραν, οὕτω κάκεινη τὴν ἀπλανῆ ὥστε κινεῖν ἀπονέμοντα, καὶ 15 διὰ τοῦτο οἷον εἰ βουλόμενον μηδὲ ἐκείνην διαφέρειν τῶν ἄλλων, — τὸν αὐτὸν γὰρ ἔχειν λόγον τὸ κινῶν πρὸς τὸ κινῶν, ὃν τὸ κινούμενον πρὸς τὸ κινούμενον, εἶναι δὲ τὰς κινουμένας σφαῖρας ἀπάσας τῆς αὐτῆς οὐσίας, εἰ γε πᾶσαι πέμπτου σώματός εἰσι κατ' ἐκεῖνον, ὡς ἐπεσθαι κατ' αὐτὸν καὶ τὰ κινῶντα πάντα καὶ αὐτὴν μετὰ πάντων τὴν πάντων ἀρχὴν τῆς αὐτῆς εἶναι 20 οὐσίας — τοῦθ' οὔτος τὸ ἐπιχείρημα, ὡς κεῖται, λαβὼν ἐπιχειρεῖ, ὥστε δεῖξαι μὴ εἶναι τὴν πρώτην ἀρχὴν κατατεταγμένον κινήτικόν. ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν, ὦ νέε σὺ διαλεκτικέ, τὸ ὑπὸ τῶν Πλατωνικῶν καὶ τοῦ Πλήθωνος, ἀνδρὸς ἐφ' ἡμῶν γεγονότος καὶ τὰ Πλάτωνος ἀποδεχομένου, ὡς ἄτοπον ἐπαγόμενον. ἀποκρινόμεθά σοι τοίνυν, ὡς δεχόμεθά σου τὸ ἐπιχείρημα, καὶ τὸ ἄτοπον 25 τοῦτο ἐπιφέρεσθαι ὁμολογοῦμεν οὐ δι' ἀμάρτημα Πλάτωνος ἢ τινος ἄλλου τῶν Πλατωνικῶν, ἀλλὰ τοῦ τὸ πρῶτον κινῶν κατατεταγμένον εἰπόντος. οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδήπερ ἡμᾶς οὐ πάθος μᾶλλον, ἀλλ' ὁ τῆς ἀληθείας λόγος ἐπὶ τὴν ἀμφισβήτησιν τήνδε κεκίνηκεν, οὐδὲν ἤττον Ἀριστοτέλη συκοφαντούμενον ἄσμενοι ἢ Πλάτωνα ἀπολύομεν τῆς αἰτίας. καὶ πρὸς τὸ Πλήθωνος — 30 ἐκείνου γὰρ ἐστὶν οὐ τοῦ κατηγόρου τὸ ἐπιχείρημα — ἀποκρινόμεθα οὐ καλῶς λέγεσθαι, φάσκοντες τὰ κινῶντα μηδὲν διαφέρειν ἀλλήλων, ἐπειδὴ τὰ κινήτὰ πέμπτου πάντα εἰσὶ σώματος. οὐδὲ γὰρ, εἰ πάντα πέμπτου εἰσὶ σώματος, V 104 καὶ κατὰ πάντα τὰ ἄλλα εἰσὶ τὰ αὐτά. ὁ γὰρ τοι ἄνθρωπος καὶ ὁ ἵππος, εἰ καὶ κοινωνοῦσι τῆς αὐτῆς τοῦ ζώου φύσεως, διαφέρουσιν ὁμῶς τῷ οἰκείῳ 85 εἴδει. εἰ οὖν καὶ τὰ οὐράνια σώματα διαφέρουσιν ἀλλήλων τῷ εἴδει, ὡς οὐκ ὀλίγοι τῶν ἀρίστων φιλοσόφων βούλονται, τὸ πρῶτον κινῶν, εἰ καὶ εἴη κατατεταγμένον, πολλῶ τινι ὁμῶς ὑπερέχει ἂν τῶν ἄλλων, ἐπεὶ καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ κινουμένη σφαῖρα πολλῶ τιμιωτέρα τῶν ἄλλων ἐστὶν εἴδει τιμιωτέρῳ διαφέρουσα. εἰ δ' οὐκ εἴδει διαφέρουσιν — ἔχει γὰρ καὶ αὕτη ἡ δόξα προστάτας 40 οὐκ ἀγενεῖς —, οὐδ' οὕτω τοι ἄτοπον ἔψεται κατ' Ἀλέξανδρον τὸν Ἀφροδισιέα καὶ Ἀβερρόην τὸν Ἀραβα, τοὺς τῶν Ἀριστοτέλους δογμάτων μάλιστα προστάτας. οὗτοι γὰρ αὐτὰ τοῦ αὐτοῦ μὲν κοινωνεῖν εἴδους φασίν, διαφέρειν δὲ

dici in aliquo genere. Iam enim theologia prima scientia simpliciter est et prima in ordine, cum a civili auctore ordinantur scientiae ad usum civilem. Ad rationem vero dicendum non esse inconueniens, ut, quod illimitatum simpliciter sit, aliquo modo limitetur, hoc est, in quantum consideratur cum
 5 aliis ut primum ad secundum. Item cum eadem res aliter a physico quam a metaphysico consideretur, nullum inconueniens sit, ut deus, qui primum simpliciter sit per considerationem metaphysici, motor sit primus per physicam considerandi rationem, in quantum physicus procedens deveniat ad ultimum, quod moveat, non motum ipsum, et si plura huiusmodi sint,
 10 quod prius et principalius sit, consideret.

Ad ultimum, irridendus iam hic Platonis irrisor est. In quo enim
 10 Aristoteles reprehenditur a Platonis, quod parum digne de deo egerit, cum nihil gravioris fungendi officii illi tribueret, quam ut cum ceteris intelligentiis partes suas moveret, hoc ipse inconueniens pro sui argumenti
 15 ratione accipit et: «Si primus motor moveret appropriatus, inquit, non differret natura aut dignitate a ceteris.» Sit, ita Pletho vir Platonis dixerit, qui hoc argumento usus in Aristotelem est. Nec videt se contra Aristotelem, quem defendit, arguere, cum ita ratiocinetur. Quod itaque ad eum pertinet, responsum sit illud: Ita sit. Sequitur enim inconueniens
 20 istud non culpa Platonis, sed eius, qui motorem primum appropriatum statuerit. Verum quia me non affectus, sed ratio vera ad hanc controversiam moverit, non minus Aristotelem quam Platonem defendendum a me censeo. Atque ita apud ceteros dico non bene afferri motores non differre inter sese, quoniam mobilia ipsa in natura corporis quinti conveniant.
 25 Non enim, si conveniunt in natura corporis quinti, ceteris quoque omnibus rebus conveniant. Iam homo et equus conveniunt in natura animalis, et tamen differunt sua propria specie. Quodsi caelestia corpora differunt inter se specie, ut plerique auctores illustres sentiunt, motor primus, quamquam appropriatus, praestantior ceteris esse potest differentia ipsa sui mobilis specie descripta longe nobiliore. Sed si specie non differunt, ut aliqui
 30 non contemnendi auctores voluerunt, ne ita quidem sequetur quid inconueniens auctore Averroee et Messalaco et Alexandro, qui ea convenire in specie, differre participatione speciei eiusdem inaequali secundum prius et

---

18 'Αριστοτέλη] 'Αριστοτέλει V

Mohler, Kardinal Bessarion. II.

τῆ ἀνίσω τοῦ εἶδους μεθέξει κατὰ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον καὶ διὰ τοῦθ' ἕτερα ἐτέρων τιμιώτερα εἶναι. μηδ' εἶναι τοῦτ' ἀδύνατον ἐν τοῖς παθητικῆν ὕλην μὴ ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τοῦτ' αὐτοῖς συμβαίνειν ἢ τὸ κοινωνεῖν μὲν τοῦ αὐτοῦ γένους, διαφέρειν δὲ τῷ εἶδει, εἴ γε ἡ μορφή μᾶλλον, ἢ τοῖς οὐρανίοις ἀρμοδιωτέρα ἐστί, τῷ εἶδει ἔπεται ἢ ἡ ὕλη ἢ τῷ τοῦ γένους ὀνόματι σημαυνομένη, εἰ καὶ Σιμπλίκιος, Ἀλβέρτος τε καὶ ὁ θεῖος Θωμᾶς τῆς ἐτέρας εἰσὶ δόξης, εἶδει διαφέρειν ἀλλήλων βουλόμενοι τὰ οὐράνια σώματα. ἀλλ' ἡ μὲν ἀκριβεστέρα τοῦ τοιοῦδε ζητήματος ἐξέτασις ἀναβεβλήσθω τὰ νῦν. ἀρκείτω δὲ Ἀριστοτέλους ὑπεραπολογεῖσθαι διαφορὰν οὐ μικρὰν τοῖς οὐρανίοις ἀποδιδόντας, ἢ εἴρηται, κἂν εἰ τῷ γένει ἢ καὶ τῷ εἶδει συνέρχονται. ὁ μὴ εἰδὼς ὁ ἐναντίος ποιεῖν, ἐνδίδωσι τῷ Πλατωνικῷ ἐπιχειρήματι, τὸν θεὸν λέγων μὴ εἶναι τῶν ἄλλων κινητικῶν τιμιώτερον, εἰ κατατεταγμένως εἴη. οὕτω τὰ τοῦ κατηγοροῦ βέλη μάτην κατὰ τῶν Πλατωνικῶν ἀφεῖται λεγόντων τοῖς Ἀριστοτέλους ἔπεσθαι λόγοις τὸν θεὸν κατατεταγμένον εἶναι κινητὸν τῷ πρώτῳ κινητῷ σώματι. 15

Κεφ. ιβ' Ἀνασκευὴ τοῦ ἐπιχειρήματος, φ' κατ' Ἀριστοτέλην ὁ ἐναντίος, ὡς οἴεται, πειρᾶται δεικνύσαι τὴν μετὰ τοῦ πρώτου ζωὴν ἅμα ὅλην εἶναι, τὴν δὲ μετὰ τὸ πρῶτον οὐχ ἅμα ὅλην.

12, 1 Μετὰ δὲ ταῦτα πρὸς ἄλλο τι τῶν αὐτοῦ ἰτέον. «τὸ πρῶτον κινουῦν, V 104^v φησὶν, ἐστὶν ἀρίστη ζωὴ καὶ πᾶσα ἅμα. ἡ δὲ τῶν ἄλλων νοητῶν οὐσιῶν 20 ζωὴ οὐχ ἅμα ὅλη, ἀλλ' ἐν διαδοχῇ τινι ἔχει τὸ εἶναι καὶ κατ' Ἀριστοτέλην, ἐφ' ὅσον συγκατατέτακται τῷ κινητῷ σώματι. δι' ὃ καὶ ἡ ἐκείνων ἀϊδιότης οὐχ ἅμα πᾶσά ἐστιν οὔτε πάντα περιέχει τὸν χρόνον. ἐστὶ τε αὕτη ἡ ἀϊδιότης αὐτῶν κατὰ παράτασιν μᾶλλον ἄπειρος.» ταῦτα φαίνεται μὲν ἐκ τῆς ἡμετέρας θεολογίας καὶ τῶν ἱερῶν ἡμῶν διδασκάλων λαβῶν. 25 ὑπ' ἀμαθίας μέντοι τὴν τῶν νοητῶν οὐσιῶν ζωὴν οὐχ ἅμα ὅλην εἶναι φησι, καὶ τί ποτε Ἀριστοτέλης περὶ τούτων ἐδόξαζεν ἀγνοῶν παρὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ περιτίθησι καὶ ψευδῶς, ἅπερ αὐτὸς οὐκ ὀρθῶς παρὰ τῶν θείων ἡμῶν διδασκάλων κατανοῆσαι δεδύνηται. οἱ γὰρ ἡμέτεροι διαβεβαιουῦνται τὸ εἶναι τοῦ θεοῦ μόνον μετρεῖσθαι ἀϊδιότητι, μηδέν τε ἐν αὐτῷ διαδοχῆς ἢ 30 τόδε μετὰ τόδε εἶναι οὔτε κατὰ τὸ εἶναι οὔτε κατὰ τὸ ἐνεργεῖν, ἀλλὰ πάντα πάντῃ ἅμα εἶναι, τοὺς δὲ θείους ἀγγέλους κατὰ γε τὸ εἶναι οὐκ ἀϊδιότητι, ἀλλὰ τῷ αἰῶνι μετρεῖσθαι. διαφέρειν δὲ τὸ αἰώνιον τοῦ αἰδίου, ἢ τὸ μὲν αἶδιον εἶναι οὐδεμίαν διαδοχὴν ἐπιδέχεται, τὸ δὲ αἰώνιον εἶναι ἐπιδέχεται διὰ τὰς διαφορὰς τῶν ἀγγέλων προαιρέσεις· τοῦ δὲ χρόνου διαφέρειν τῷ 35 τὸν μὲν τὸ πρότερον καὶ ὕστερον ἔχειν καὶ μεταβλητικὸν εἶναι, ἐν δὲ τῷ αἰῶνι μὴ εἶναι τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον, ἐν φ' καινότερόν τι καὶ ἀρχαιότερόν ἐστιν, ἃ τοῖς ἀγγέλοις οὐχ ὑπάρχει. ὁ μέντοι νέος οὕτως θεολόγος οὐχ ἅμα τὴν τῶν νοητῶν οὐσιῶν ζωὴν εἶναι φησὶν, καὶ ταύτην εἶναι δόξαν Ἀριστοτέλους διίσχυρίζεται.

2 Ἀλλ' ἴδωμεν, ὅπως ταῦτα τῷ Ἀριστοτέλει ἀρέσκει. ἐν οὖν τῷ λ' 40